АЗӘРБАЙҸАН МӘКТӘБИ

АЗӘРБАЙҸАН ССР
МААРИФ НАЗИРЛИЙИНИН ОРГАНЫ
(АЙДА БИР ДӘФӘ ЧЫХЫР)

№ 10 (85) Октябр 1954

ТӘНГИД ВӘ БИБЛИОГРАФИЈА

Ә. ГАРАБАҒЛЫ
Педагожи елмләри намизәди.

IV СИНФИН „АНА ДИЛИ“ ДӘРСЛИЙИ ҺАГГЫНДА

Ибтидаи мәктәб үчүн ана дилиндә оху китабларынын тәртиби бөйүк диггәт вә мәс'улиййәт тәләб эдир. Бу китаблар ушаға ана дилини севдирмәли, билик вермәли, ону бәдии әдәбиййата марагландырмалы, нитгини, дүнякөрүшүнү кенишләндирмәли, бәдии зөвгүнү артырмалы, коммунист тәрбийәсинә көмәк көстәрмәлидир.

Бизим фикримизчә, бу тәләбләр нөгтейи-нәзәриндән М. Рзагулузадәнин IV синиф үчүн тәртиб этдийи дәрслик, нисбәтән, яхшы китаблардандыр.

Дәрслик «Яй», «Пайыз», «Нағыллар вә тәмсилләр», «Мәктәб, аилә вә ушагларын һәятындан», «Гыш», «Өлкәмизин кечмишиндән», «Совет өлкәси», «Яз» бөлмәләриндән ибарәтдир. Бу бөлмәләрин һәр бириндә мөвзу мүхтәлифлийи, шеир әлванлығы вә башга педагожи хүсусиййәтләр аз-чох көзләнилмишдир.

Мүәллиф классик вә мүасир Азәрбайчан әдәбиййатынын нүмунәләри илә бәрабәр рус вә башга гардаш халгларын әдәбиййатындан да истифадә этмишдир. Мүәллиф, Низами, Мир Чәлал, М. Горки вә башгаларынын, эләчә дә өзүнүн әсәрләриндән бир чох мүвафиг парчалар сечмиш, лазым кәлдийи һалларда буналары мәһарәтлә ишләйиб, дәрслийә дахил этмишдир. Хүсусән, көһнә һәята нифрәт, совет гурулушуна, Вәтәнә мәһәббәт, әмәйә, элмә, билийә һәвәс вә с. мөвзулара аид сечилмиш парчалар даһа мүвәффәгиййәтлидир.

Бәдии парчаларын чоху ушагларын яш вә билийинә, тәрбийә вә тәһсил хүсусиййәтләринә, суал вә тапшырыгларын чоху исә элми, педагожи-методик тәләбләрә уйғун олараг верилмишдир.

Бу мүсбәт чәһәтләрлә бәрабәр, дәрсликдә нөгсанлар да вардыр.

Бә'зи парчалар мүвәффәгиййәтли дейилдир. Мәсәлән, «От бичини» ше'ри, бизчә, зәифдир (сәһифә 6). Шеир тәрчүмә олдуғу һалда, дәрсликдә А. Сәһһәтин орижинал әсәри кими верилмишдир.

Шеир дил, ифадә, үслуб, вәзн вә гафийә э'тибарилә чох зәифдир.

Дәрсликдә бә'зән халг нағылларындан да яхшы истифадә эдилмәмишдир. Мәсәлән, «Мәрд вә Намәрд», «Үч гардаш» адлы нағыллар. Низаминин «Хейир вә Шәр»индән сонра «Мәрд вә Намәрд» нағылы һәм бәдии, һәм дә мәзмун чәһәтдән чох кейфиййәтсиздир. «Үч гардаш» нағылы чох узундур вә бурадакы әһвалатлар (итмиш кор дәвә, падшаһ вә гуш) Азәрбайчан нағылларында даһа гыса вә бәдиидир. Нағылын тәрчүмәси дә зәифдир. (Халнын силаһы бир ердә хәнчәр, о бириндә гылынч олур) (сәһифә 23).

Бизчә, бу нағыл орижиналда да чох зәифдир, хүсусән, «Күпдән памбыг чыхмасы» тәсвир эдилән һиссә тамамилә сонрадан уйдурмадыр.

Гәрибәдир ки, дәрсликдә бу нағыла даир верилмиш 10 суалын һамысы онун мәзмунуна аиддир, башга чүр дә мүмкүн дейилдир, чүнки нағылдан әхлаги бир мә'на чыхармаг чох чәтиндир.

Бир сыра парчалара даир верилмиш суал вә тапшырыглар әсәрин идеясынын ачылмасына гәтиййән көмәк этмир. Мәсәлән, Ә. Мәммәдханлынын «Гызыл гөнчәләр» һекайәсинин (сәһ. 66) сонундакы суал вә тапшырыглар анчаг әсәрин мәзмунунун тәкрарына хидмәт эдир. Һалбуки бу дәһшәтли һәятын бизим хошбәхт һәятымызла мүгайисәси һекайәнин тә'сирини гат-гат артырмыш оларды.

Мир Чәлалын «Бир кәнчин манифести» романындан «Кечмиш кәнддән бир мәнзәрә» башлығы илә бир сәһифәлик көзәл бир парча верилмишдир. Бурада шәһәрә доғру кедән әйри-үйрү палчыглы йол, ушағынын боғазындан кәсиб инәйини, гоюнуну, ун, от, яғ, хоруз вә юмуртасыны сатмаға апаран адамларын ағыр вәзиййәти тәсвир олунур.

Мәзмуна мүвафиг суал вә тапшырыгла кәндлиләри бу һала салан көһнә гурулушу ифша этмәк әвәзинә, «Бу парчада илин һансы фәсли тәсвир олунур» вә «Пайыз фәслинин әламәтини көстәрән ерләри дәфтәринизә язын» кими суал вә тапшырыг верилмишдир. Беләликлә, «Кечмиш кәнддән бир мәнзәрә» ачылмамыш галыр.

Дәрслийин «Өлкәмизин кечмишиндән» һиссәсиндә Бабәк, Ломоносов, Суворов, Һәчәр (Гачаг Нәбинин арвады), Һәсәнбәй Зәрдаби һаггында бир нечә материал верилмишдир. Бунлардан бир һиссәси (Ломоносов вә Суворов һаггында) рус мәктәбләринин IV синфи үчүн «Ана дили» китабындан эйнилә тәрчүмәдир.

Бизчә, китабын бу бөлмәси бәдии чәһәтдән зәиф тәртиб олунмушдур. «Бабәкин анды» ады илә Бабәкдән бәһс эдән һиссә (сәһ. 85) дил вә үслуб чәһәтдән бу синиф үчүн ағырдыр. Бу һиссәдә Бабәкин яшадығы дөвр, Азәрбайчанын әрәбләр тәрәфиндән ишғалы, халгын тарихи мүбаризәси, тарихи һадисәнин маһиййәти ачылмамышдыр. Суворов һаггындакы тәрчүмә материалы да чох зәифдир. Бөйүк сәркәрдә һаггында чох долашыг вә хүсусән ушаглар үчүн анлашылмасы чәтин олан мә'лумат верилмишдир.

Зәрдаби һаггындакы материал да ағырдыр. 1—2 сәһифәдә әдибин аз гала бүтүн һәят вә фәалиййәти әһатә олунур. Бизим фикримизчә, Зәрдабинин мүәллимлик вә я мүһәррирлик фәалиййәти бәдии шәкилдә верилсә иди, даһа яхшы оларды.

Һәчәр һаггында С. Рәһимовун «Айналы» әсәриндән верилмиш «Һәчәр овда» парчасы да мүвәффәгиййәтли чыхмамышдыр.

Бу бөлмәдәки материалларын әксәриййәти Ломоносов һаггындакы мәгалә кими мараглы шәкилдә язылмалыдыр.

Китабда көһнә, мәнфур һәята гаршы, ени һәяты, онун наилиййәтләрини тәрәннүм эдән парчалар аз вә зәифдир.

Һ. Аббасзадәнин «Мә'дәндә» ше'ри (сәһифә 65), Ә. Әскәровун «Дәниз буругунда» (сәһифә 41), С. Рәһимовун «Учуш» адлы очеркләри һәм зәиф, һәм дә ағырдыр.

Бунлардан башга дәрсликдә мәктәб һәяты, кәнд вә шәһәр мөвзулары, аилә вә тәрбийә мәсәләләри дә зәиф ишыгландырылмышдыр.

Бүтүн шеир вә һекайәләрин сонунда, эйни типли вә үмуми суалларын гоюлмасы да методик чәһәтдән дәрслийин бөйүк нөгсанларындандыр. Суал вә тапшырыгларда әсәрләрин мәзмуну, идеясы, бәдии хүсусиййәтләри бу синфин яш вә билик сәвиййәсинә уйғун шәкилдә ачылмамышдыр. Дәрсликдә кәнч язычыларын әсәрләринә кениш ер верилмишдир. (Һ. Аббасзадә, Ю. Әзимзадә, Ә. Әскәров, Ә. Әлибәйли, З. Чаббарзадә). Биз, яхшы әсәрин верилмәсинин әксинә дейилик, лакин

дәрсликдә Һагвердиев, Ч. Мәммәдгулузадә, С. Сани Ахундов, Закир вә башга классикләримизин, еләчә дә рус классикләриндән Крыловдан, Горкидән вә башгаларындан истифадә эдилмәмәсини нөгсан һесаб эдирик.

Бунларла бәрабәр дәрсликдә бир чох имла, үслуб сәһвләринә дә раст кәлмәк олар. Хүсусән, шеирләрдә дурғу ишарәләринин ерсиз ишләдилмәси чох тез-тез көзә чарпыр (сәһифә 5, 14, 25, 55, 65, 66, 157, 164, 165 вә с.).

Тәрчүмә әсәрләриндә «дайлаг газлары гова-гова чапараг», «Александр атын белиндә ону сәсләди» (сәһифә 97), «Капрал көһнә бир әскәрә дөнүб суалы тәкрар этди» (сәһифә 101), «Һәйәтдә үч өзкә ат дуруб юлаф еййрди» (сәһифә 97) вә с. сүн'и, гондарма ифадә вә чүмләләр чохдур. Суворовун миндийи ат дайча ола биләрди, лакин дайлаг бир яшы олмаян ат баласыдыр ки, ону миниб чапмаг олмаз.

Дәрслийин бәдии тәртибаты да чох зәифдир. Шәкилләрин, демәк олар ки, әксәрийyәти солғун вә гарышыгдыр. «Мәрд вә Намәрд» нағылына аид верилмиш шәкил ушағы хатырладыр (сәһифә 14).

Рәнкли шәкилләрин мөвзуу яхшы, ичрасы чох писдир.

Үмумиййәтлә, мүәллифдән вә нәшриййатдан асылы олан нөгсанлар арадан галдырыларса, дәрслийин даһа да кейфиййәтли олачағы шүбһәсиздир.